

Duygu Sosyalleştirme'nin Çocuklarda Gözlenen Davranış Sorunlarına Katkısı

Esra Güven
Çukurova Üniversitesi

Gülşen Erden
Ankara Üniversitesi

Özet

Aile içi etkileşimler ve çocuğun duygusal-davranışsal gelişimi bir ilişki zincirinden çok, birbirini etkileyen bir ilişki sarmalıdır. Bu çalışmanın amacı bugüne kadar ikili ilişkiler olarak ele alınan söz konusu değişkenleri daha geniş bir yelpazede ele alarak ulusal yazın için yeni sayılabilecek duygu sosyalleştirme olgusunun çocuklarda gözlenen davranış sorunlarına katkısını incelemektir. Bu bağlamda, anne eğitim düzeyi ve anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı ile çocukların davranış sorunları arasındaki ilişkilerde annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracı rolünün test edilmesi amaçlanmaktadır. Yaşları 9 ile 13 arasında değişen 267 çocuk ve bu çocukların anne ve öğretmenlerinin katılımı ile gerçekleştirilen çalışmada veriler, demografik bilgi formu, Çocuğun Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği (ÇEÇAÖ), Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği (ÇODBÇÖ), Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği Kısa Form (CEDÖ-27) ve Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği Kısa Form (CÖDÖ-28) kullanılarak toplanmıştır. Analiz sonuçları, annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin, çocuğun davranış sorunları ile anne eğitim düzeyi arasındaki ilişkide tam; çocuğun davranış sorunları ile anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı arasındaki ilişkide ise kısmi aracı rolüne işaret etmektedir. Sonuçlar bağlamında anne eğitim düzeyinin, bu çalışmada duygu sosyalleştirme yaklaşımlarıyla temsil edilen anne-çocuk ilişkisini etkileyerek, çocukta davranış sorunları oluşumuna katkıda bulunduğu, öte yandan anne-baba arasında yaşanan yoğun çatışmalardan kendini sorumlu tutan çocuğun, annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkileri aracılığı ile davranış sorunları geliştirdiği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Çocuklarda davranış sorunları, duygu sosyalleştirme, anne-baba çatışması, kendini suçlama algısı

Abstract

Intra-familial interactions and child's emotional and behavioral development is a relationship helix that affects each other, rather than a relationship chain. The aim of this study is to assess the contribution of the concept of emotion socialization, which ranks as new for the national literature, to children's observed behavior problems by approaching variables addressed mostly as dual associations before. In this context, it is aimed to test mediating role of negative maternal emotion socialization on the relationships between children's behavior problems, and mothers' education status and self-blame appraisals about parental conflict. Data was collected from 267 children whose ages were between 9-13, as well as their mothers and teachers by using Demographic Form, Children's Perception of Marital Conflict (CPIC), Coping with Children's Negative Emotions Scale, Conners' Parent Rating Scale-Short Form and Conners' Teacher Rating Scale-Short Form. Results suggest that while the relationship between children's behavior problems and self-blame appraisals about parental conflict is partially mediated by maternal negative emotion socialization, the relationship between children's behavior problems and mothers' education status is fully mediated by maternal negative emotion socialization. In the context of these results, it can be said that mothers' education status contributes to the development of children's behavior problems by affecting mother-child interactions represented as emotion socialization approaches in this study. In addition to this, the child who blames him/herself about intense parental conflict evolves behavior problems through mother's negative emotion socialization.

Key words: Children's behavior problems, emotion socialization, parental conflict, self-blame appraisals or perceptions

İşlevsel olmayan anne-çocuk etkileşimlerinin, çocukların davranış sorunları ile ilişkili olduğu bilinmektedir (Havighurst, Wilson, Harley, Prior ve Kehoe, 2010; Özbaran ve Aydın, 2007). İşlevsel olmayan anne-çocuk etkileşimleri, annelerin çocuklarının duygu, düşünce ve davranışlarına yönelik suçlayıcı, yargılayıcı, duyarsız, ihmalkâr ya da destekleyici olmayan tutum ve tepkilerini içerir. Eisenberg ve arkadaşları (1999), annelerin özellikle çocukların duygularına verdiği tepkilerin niteliğinin, anne-çocuk etkileşimleri ile çocuğun davranış sorunları arasındaki ilişkide önemli rolü olduğuna vurgu yapmaktadır. Ulusal yazın için yeni bir kavram olan “duygu sosyalleştirme” kavramı da bu bağlamda ele alınmaktadır. Duygu sosyalleştirme, çocukları, korku, kaygı, endişe ve üzüntü gibi olumsuz duygularla yaşadıkları anlarda, anne babalarının, çocuklarının duygularına verdikleri tepkiler ve kurdukları iletişim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg ve ark., 1999). Duygu sosyalleştirme sürecinin model olma, rehberlik, durumsallık (contingency) ve duygusal ifadeyi teşvik gibi bazı baskın anne-babalık davranışları temelinde şekillendiğinden söz edilmektedir (Denham, 1998). Duygu sosyalleştirme sürecinde anne-babalar kendi duygularını çocuklarına göstererek model olur, çocuklarının duyguları konusunda onlara rehberlik ederek yol gösterir, çocuklarının duygularını görmeyen gelmeyecek tepkide bulunur (olumsallık) ve onlara duygularını nasıl ifade edeceklerini aile içinde öğretmeye çalışarak duygu ifadelerini teşvik eder (Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 1998; Halberstadt, 1991). Sözü edilen anne babalık davranışlarının duygu sosyalleştirme sürecinin temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde duygu sosyalleştirme yaklaşımının anne-babaların genel disiplin biçimlerinden daha özgül bir biçimde duygu-odaklı davranışlara işaret ettiği belirtilmektedir (Kılıç, 2014). Sözü edilen davranışlarla ilişkili olarak Gottman, Katz ve Hooven (1996) her bireyin kendi duyguları ile ilgili algı, yorum ve tepkilerini temsil eden kişiye özgü bir “meta-duygu felsefesi” (Meta-Emotion Philosophy) olduğuna vurgu yaparak anne-babaların kendi duygusal dağarcıkları el verdiğince çocuklarının duygularının farkına varabildiklerine, onlara anlam attettiklerine ve bu doğrultuda tepkide bulduklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda duygu sosyalleştirme temeli bireysel meta duygu felsefelerinin kuşaklar arası geçişi ve çevresel etkileşimler ile değişerek gelişimi olarak açıklanabilir (Hunter ve ark., 2011).

Çocuğun duygusal potansiyelini destekleyen, çocuğun duygularını anlamasına ve duruma uygun bir biçimde yorumlamasına yardımcı olarak güvenli bir duygusal çevre yaratılmasına model olan ve çocuğun kendi duygu düzenleme çabalarını takdir eden tutumlar, çocuğun duygusal ve davranışsal gelişimine katkıda bulunan olumlu duygu sosyalleştirme yaklaşımları olarak kabul edil-

mektedir (Eisenberg ve ark., 1999, Garner, Dansmore ve Southam-Gerrow, 2007, Gottman ve ark., 1996, Yağmurlu ve Altan 2010). Öte yandan cezalandırma, küçümseme, görmezden gelme ve ihmâl gibi tepkiler ve tutumlar olumsuz duygu sosyalleştirme yaklaşımları olarak ele alınmaktadır. Olumsuz olarak ele alınan tepki ve tutumlar olumlu yaklaşımların tersine destekleyici değildir, duygu ifadesini teşvik etmez ve duygu ya da duyguyu ortaya çıkaran durum odaklı değildir (Warren ve Stifter, 2007; Yağmurlu ve Altan, 2010). Olumsuz duygu sosyalleştirme yaklaşımlarının, çocuğun duygularını bastırmasına sebep olarak duygularını kontrol etmesine yardımcı olan ipuçlarını öğrenmesini engellediği ve davranış sorunları geliştirme riskini arttırdığı vurgulanmaktadır (Garner ve ark., 2007; Güven ve Erden, 2013; McElwin, Halberstadt ve Volling, 2007). Özetle alanyazında, anne babaların duygu sosyalleştirme yaklaşımlarının farklılık gösterdiği ve duygu sosyalleştirme sürecini oluşturan anne baba tepkilerinin çocuğun duygusal ve davranışsal etkilerine göre olumlu ve olumsuz olmak üzere temel iki çatı altında sınıflandırıldığı, özellikle olumsuz duygu sosyalleştirme yaklaşımlarının çocuğun ruhsal gelişimini kötü yönde etkilediğinden söz edilmektedir (Güven ve Erden, 2013).

Duygu sosyalleştirme niteliğinin düşük gelir ve anne-baba eğitim düzeyi, aile içi çatışma sıklığı ve yoğunluğu gibi aile risk faktörlerinden etkilendiği ve bu faktörlerin şiddetini etkilediği belirtilmektedir. Hoff, Laursen ve Tardif (2002) özellikle anne eğitim düzeyinin sıcaklık ve çocukların ihtiyaçlarına yanıt verme gibi tutumlarda merkezi bir role sahip olduğuna işaret etmektedir. Sözü edilen faktörlerin anne babaların kaygı düzeyini artırarak saldırgan ve kontrolcü tepkilerinin çoğalmasına sebep olduğu, dolayısıyla destekleyici olmayan duygu sosyalleştirme tepkilerinin de daha sık ortaya çıkma ihtimalinin arttığı belirtilmektedir (Shaffer, Suveg, Thomassin ve Bradbury, 2012). Bu bağlamda eşler ya da aile arasında yaşanan sık ve yoğun çatışmaların eşlerin duygu düzenleme becerilerini olumsuz yönde etkileyerek, daha önce söz edilen uygun olmayan meta duygu felsefelerinin çocuklarına aktarımını, başka bir deyişle olumsuz duygu sosyalleştirme tepki sıklığını artırdığı düşünülebilir. Ayrıca alanyazının eşler arasında sık ve yoğun bir biçimde yaşanan çatışmaların çocuğun uyum ve davranış sorunlarına katkısına yaptığı vurgu (Abalı, Onur, Gürkan, Çelik ve Tüzün, 2006; Shelton ve Harold, 2007; Wong, McElvain ve Halberstadt, 2009) ile bu çatışmaların anne-babaların duygu sosyalleştirme tepkileri ile bağlantıları, çocuklarda gözlenen davranış sorunlarının doğasında iç içe geçmiş ilişkiler bütününe işaret etmektedir. Nitekim Fauber, Forehand, Thomas ve Wierson (1990) da eşler arasında yaşanan sık ve yoğun çatışmaların, eşlerin duygu düzenleme becerilerini olumsuz etkileme aracılığı ile çocukların uyum ve davranış sorunlarına katkıda bulunduğu işaret etmektedir.

Cummings, Geoke-Morey, Papp ve Dulkewich (2007) buraya kadar sözü edilen iç içe geçmiş ilişkilerde göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli noktanın da çocuğun anne-baba çatışmasına yüklediği anlam ve çatışmaları algılama biçimi olduğunu belirtmektedir. Davies ve Lindsay (2004) ve Grych (2005) bu durumu, sık ve şiddetli (fiziksel ve sözel saldırganlık içeren) anne-baba çatışmalarına maruz kalan çocukların davranış sorunları geliştirme riskinin artması ve anne-baba çatışmasının etkileri ile ilgili belirleyici etmenin çocuğun söz konusu çatışmalara dair algısı olması iddiaları ile açıklamaktadır. Grych ve Fincham (1990) çocuğun algıladığı anne-baba çatışmasını üç temele dayanarak tanımlamaktadır. Bunlar; tehdit, başa çıkma ve suçlamadır. Bu bağlamda çocuğun anne-baba çatışmasına ilişkin algısı, “Anlaşmazlık beni nasıl etkileyecek? (tehdit)”, “Çatışma ile ilgili ne yapabilirim? (başa çıkma)” ve “Çatışmanın sorumlusu kim? (suçlama)” olmak üzere üç temel soru ile oluşur (Grych ve Fincham, 1990). Anne-baba arasındaki çatışmaların sıklığı ve özellikle şiddeti arttıkça sözü edilen sorulara ilişkin çocuğun algısının olumsuzlaştığı ve davranış sorunları geliştirme riskinin arttığı belirtilmektedir (Apple, Davies ve Cummings, 2008; Davies ve Cummings, 1994; McCoy, Davies ve Cummings, 2009; Oh, Lee ve Park, 2011; Profeta, 2009). Bununla birlikte çocuğun anne-baba arasındaki çatışmalara ilişkin algısı ile çocukta gözlenen davranış sorunları da baskın algıya göre değişiklik gösterebilmektedir. Grych, Fincham, Jouriles ve McDonald’a (2000) göre çocuğun anne-baba çatışması algısında tehdit ve kendini suçlama bileşenlerinin yoğunluğu arttıkça kaygı ve depresyon gibi içselleştirilmiş sorunlarda da artış gözlenmektedir. Bununla birlikte ülkemizde yapılan çalışmalarda çocuğun anne-baba çatışması algısında özellikle kendini suçlama arttıkça dikkat eksikliği ve hiperaktivite gibi dışsallaştırılmış sorunların şiddetinin arttığı belirtilmektedir (Peksaygılı ve Güre, 2008; Sakız, 2011).

Aile içi etkileşimler ve çocuğun duygusal davranışsal gelişimi bir ilişki zincirinden çok, birbirini etkileyen bir ilişki sarmalıdır. Bu çalışmanın amacı bugüne kadar ikili ilişkiler olarak ele alınan söz konusu değişkenleri daha geniş bir yelpazede ele alarak ulusal yazın için yeni sayılabilecek duygu sosyalleştirme olgusunun çocuklarda gözlenen davranış sorunlarındaki rolünü incelemektir. Duygu sosyalleştirme olgusuna yoğunlaşan çalışma sayısının ülkemizde oldukça sınırlı olduğu, var olan çalışmaların Yağmurlu ve Altan tarafından annelerin duygu sosyalleştirme tepki sıklıklarının 2010 yılında çocuğun duygu düzenleme becerilerinin yordayıcısı olarak ele alınmasıyla başladığı görülmektedir. Daha sonra, Altan, Yağmurlu ve Yavuz (2012) tarafından gerçekleştirilen “Çocukların Olumsuz Duyguları ile Başa Çıkma Ölçeği” Türkiye uyarlama çalışması yeni araştırmaların

kapısını açmıştır. Sözü edilen bu çalışmaların ardından Türkiye’deki annelerin, çocuğun öfke ve üzüntü duyguları ile ilişkili duygu sosyalleştirme tepki sıklıkları (Corapçı, Aksan ve Yağmurlu, 2012) ve anne-babaların duygu sosyalleştirme davranışları ile sosyal becerileri arasındaki bağlantılar (Seçer ve Karabulut, 2016) incelenmiştir. Bu araştırmalara ek olarak duygu sosyalleştirme olgusuna ilişkin kuramsal ve araştırma bulgularını derleyen iki gözden geçirme çalışması (Güven ve Erden, 2013; Kılıç, 2014) ve yayımlanmamış beş adet tez çalışması bulunmaktadır (Cindioğlu, 2015; Güven, 2013; Haşçuhadar, 2015; Kaya, 2016; Özkan, 2015). Bu tez çalışmalarının 2015-2016 yıllarında yoğunlaştığı ve çeşitli duygusal sorunları olan ve olmayan annelerin duygu sosyalleştirme tepkilerinin karşılaştırılması (Cindioğlu, 2015), annelerin duygu sosyalleştirme yaklaşımlarının çocuğun benlik algısı ve problem çözme becerileri ile ilişkisi (Özkan, 2015); yine annelerin duygu sosyalleştirme yaklaşımlarının ebeveynlik tutumları ve çocuklarının sosyal yeterliliği ile ilişkileri gibi konuları (Haşçuhadar, 2015) ele aldığı görülmektedir. 2016 yılında tamamlanan ilgili bir diğer tez çalışması ise babaların duygu sosyalleştirme tepkilerinin çocuğun sosyal ve duygusal gelişimindeki rolünü incelemiştir (Kaya, 2016). Buraya kadar özetlenen ulusal ve uluslararası yayınlar, duygu sosyalleştirme süreci ile çocuğun kendi duygusal ve bilişsel özelliklerinin yanı sıra anne-babasının bireysel özellikleri ve evlilik ilişkilerine dair çeşitli değişkenlerle de arasında bağlantılar olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de duygu sosyalleştirme bağlamında yapılan çalışmaların anne-babaların bireysel özellikleri ve/veya anne-çocuk/baba-çocuk etkileşimlerine yoğunlaştığı görülmektedir. Öte yandan alanyazın, anne-babaların duygu sosyalleştirme yaklaşımlarının, anne/baba eğitim düzeyi gibi temel değişkenlerden etkilenmekle birlikte, çocuğun anne-babasının eş ilişkilerine attığı anlamlarla da bağlantılı olan çekirdek bir değişken olabileceğine işaret etmektedir (Fauber ve ark., 1990). Başka bir anlatımla, duygu sosyalleştirme yaklaşımlarının, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimine doğrudan etkilerinin yanı sıra, çocuğun aile içi diğer etkileşimlere yüklediği anlamları etkileme yoluyla dolaylı etkilerinin varlığına da işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Shaffer ve ark., 2012). İlgili yazında dikkat çekilen bağlantılar göz önünde bulundurularak, bu çalışmada, çocukların anne eğitim düzeyi ve anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı ile çocukta gözlenen davranış sorunları arasındaki ilişkilerde annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracı rolü sınanmıştır. Elde edilen bilgilerin, çocuğun davranış sorunlarını önleme ve müdahalede işlevsel psikoeğitim başlıklarını oluşturabileceği düşünülmektedir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Hatay'ın İskenderun ilçesinde bulunan çeşitli sosyoekonomik çevrelerdeki ilköğretim okullarında öğrenim gören, anne ve babası ile birlikte yaşayan, psikiyatrik tanı almamış 267 çocuk ve bu çocukların anneleri oluşturmaktadır. Ek olarak, katılımcı çocukların öğretmenlerinden de çocuklarda gözledikleri davranış sorunlarına ilişkin bilgi alınmıştır. 138 kız, 129 erkek çocuğun oluşturduğu katılımcıların yaş ortalaması 10.75 ($S = .88$), katılımcı annelerin yaş ortalaması ise 37.61'dir ($S = 5.33$). Örneklem özelliklerine ilişkin ayrıntılar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Örneklem Özelliklerine İlişkin Ayrıntılar

ÇOCUK	<i>n</i>	%	Yaş Ort.
Cinsiyet			
Kız	138	51.7	10.74
Erkek	129	49.3	10.73
Sınıf			
4.Sınıf	102	38.2	9.61
5.Sınıf	112	41.9	11
6.Sınıf	53	19.8	12.04
ANNE	<i>n</i>	%	Yaş Ort.
Çalışma Durumu			
Çalışıyor	66	24.7	39.28
Çalışmıyor	196	73.4	36.94
Eğitim Durumu			
Sadece okuryazar veya İlkokul mezunu	98	36.7	37.27
Ortaokul Mezunu	27	10.01	38.10
Lise mezunu	86	32.2	37.48
Lisans ve üstü mezunu	47	17.6	38.47

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Çocuğun yaşı, okul öncesi kurum yaşantısı, anne-baba yaşı, anne-baba eğitim düzeyi ve çalışma durumu gibi çocuğa ve ailesine ilişkin sosyodemografik özellikleri kapsayan maddeler içermektedir. Form, anneler tarafından yanıtlanmıştır.

Çocuğun Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği-ÇEÇAO (Children's Perception of Marital Conflict-CPIC):

Grych, Seid ve Fincham (1992) tarafından geliştirilen ölçek 9-12 yaş arası çocukların, anne-baba arasındaki çatışmaya ilişkin algılarını ölçmeyi amaçlayan 35 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçek, "çatışmanın özellikleri" (Çatışmanın sıklığı, yoğunluğu, çatışmanın çözülmesi), "tehdit" (Anne-baba arasındaki çatışma sırasında çocuğun kendini çaresiz hissetmesi ve korkması) ve "kendini suçlama" (Çocuğun anne-baba arasındaki çatışmadan dolayı kendini suçlu hissetmesi ya da çocuğun anne-baba arasındaki tartışmalarının kendisinden kaynaklandığına inanması) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak alt ölçeklerden sadece "kendini suçlama" alt ölçeği kullanılmıştır. Ölçek puanı yükseldikçe çocuğun algıladığı boyutun şiddeti artmaktadır. Orijinal ölçeğin "kendini suçlama" alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .85 olarak belirtilmiştir (Grych ve ark., 1992). Ölçeğin kültürümüze uyarlama ve geçerlik güvenilirlik çalışması Ulu ve Fıfıloğlu (2004) tarafından yapılmıştır ve söz konusu alt ölçeğin iç tutarlılığı .77, iki haftalık test tekrar test güvenilirliği .77 olarak bulunmuştur. "kendini suçlama" alt ölçeğinin araştırma örneklemindeki iç tutarlılık katsayısı .82 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, çocuklar tarafından yanıtlanmıştır.

Çocuğun Olumsuz Duygusuyla Başa Çıkma Ölçeği-ÇODBÇÖ (Coping with Children's Negative and Emotions Scale-CCNES):

Anne-babaların duygu sosyalleştirme davranışlarını ölçmek amacıyla Fabes, Eisenberg ve Bernzweig (1990) tarafından geliştirilen, "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği" çocukların deneyimlediği öfke, korku, üzüntü, utanç ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duyguları içeren on iki senaryodan oluşmaktadır. Her senaryoyu çocuğun olumsuz duygusuna ilişkin altı farklı ebeveyn tepkisi izlemektedir. Bunlardan "probleme odaklı tepkiler (POT)" ebeveynin olumsuz duyguya sebep olan sorunu çözmesi için çocuğuna yardım girişimlerini kapsarken, "duyguya odaklı tepkiler (DOT)" anne-babanın çocuğun daha iyi hissetmesine yardımcı girişimlerini içermektedir. Diğer alt ölçekleri oluşturan tepkiler; çocuğun duygusal ifadesini destekleyici girişimleri içeren "duygu ifadesini kolaylaştıran tepkiler (DİT)", çocuğun duygusal tepkisinin önemini azaltan "küçümseyici tepkiler (KT)", çocuğun ifadesini sözel ya da fiziksel cezalarla karşılayan "cezalandırıcı tepkiler (CT)" ve çocuğun olumsuz duygusunu üzüntü ile karşılayan "ebeveynde sıkıntı (ES)" alt ölçeğidir. Üçü olumlu (DİK, DOT, POT) üçü olumsuz (ES, CT, KT) olmak üzere söz konusu altı tepki, ÇODBÇÖ'nün alt ölçeklerini oluşturmaktadır. Orijinal ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .69 ile .85 arasında değişmektedir (Fabes, Poulin, Eisenberg ve Madden-Derdich, 2002). Ölçeğin Türkiye uyarlaması Yağmurlu, Yavuz ve Altan

Tablo 2. Conners Derecelendirme Ölçeklerinden Alınan Puanların Çocuğun Cinsiyeti Açısından Karşılaştırılması

	Kız Çocukları		Erkek Çocukları		t
	Ort.	S	Ort.	S	
Anne bildirimine dayanan davranış sorunları (CEDÖ-27)	.64	.46	.76	.53	2.00*
Öğretmen bildirimine dayanan davranış sorunları (CÖDÖ-28)	.49	.36	.66	.43	3.53**

* $p < .05$ ** $p < .01$.

(2012) tarafından yapılmış olup iç tutarlılık katsayıları .54 ile .88 arasında değişmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu çalışmada sadece olumsuz tepkileri kapsayan alt ölçeklerin (ES, CT, KT) toplam puanı kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan alt ölçeklerin araştırma örneklemini için ES, CT, KT iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .85, .83 ve .66 olup, bu çalışmada toplam puan olarak kullanılan olumsuz alt boyutlar toplam puanının iç tutarlılık katsayısı ise .90 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, anneler tarafından yanıtlanmıştır.

Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği Kısa Form-CEDÖ-27 (Conners' Parents Rating Scale): CEDÖ-27, Conners (1997) tarafından çocuğun davranış sorunlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama çalışmaları, Kaner, Büyüköztürk ve İşeri (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Üç alt ölçek (karşı gelme, dikkat eksikliği, hiperaktivite) ve bir yardımcı ölçekte (dikkat eksikliği ve hiperaktivite indeksi) toplanan 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe belirtilerin şiddetinin arttığı görülmektedir. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları .73 ile .86 arasında, iki yarı güvenilirlik katsayıları ise .72 ile .85 arasında değişmektedir (Kaner ve ark., 2011). Ölçeğin bu örneklem için iç tutarlılık katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, anneler tarafından yanıtlanmıştır.

Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği Kısa Form-CÖDÖ-28-(Conners' Teacher Rating Scale): Conners (1969) tarafından geliştirilen 39 maddelik CÖDÖ daha sonra yine Conners (1973) tarafından 28 maddelik kısa form haline getirilmiştir. Çocuklarda görülen sorunlu davranışları saptamak amacıyla kullanılan CÖDÖ-28' in Türkiye uyarlaması Dereboy, Şenol, Şener ve Dereboy (2007) tarafından tamamlanmış ve iç tutarlılık katsayıları tüm CÖDÖ-28 için .95 olarak bulunmuştur. 28 sorudan oluşan 4'lü likert tipi bir ölçme aracı olan CÖDÖ-28'den alınan yüksek puanlar yıkıcı bozukluklara (dikkat eksikliği, hiperaktivite, davranım bozukluğu) özgü belirtilerin yoğunluğunu göstermektedir. Ölçek, öğretmenler tarafından yanıtlanmıştır.

İşlem

Uygulama öncesinde Ankara Üniversitesi bünyesindeki etik kuruldan, veri toplanan okulların idarelerinden, sınıf öğretmenlerinden ve araştırmaya katılma-

ya gönüllü olan çocukların ailelerinden onay alınmıştır. Gönüllü annelere ve ailesi tarafından onay verilen çocuk katılımcılara ölçekler araştırmacı tarafından uygulanmış ve öncesinde bilgilendirme yapılmıştır. Ölçek uygulamaları 20-30 dakika sürmüş ve bitiminde çocuklara dağıtılan ölçekler geri toplanmıştır. Annelere uygulanan veri toplama araçları, kapalı zarflar halinde çocuklara teslim edilmiş ve çocuklar tarafından annelere ulaştırılmıştır. Ölçekler on gün içinde öğretmenler tarafından geri toplanmıştır. Öğretmenlere uygulanan veri toplama araçları ve annelerden gelen ölçekler uygulamadan sonra on gün içinde öğretmenlerden teslim alınmıştır

Bulgular

Çocuklarda Gözlenen Davranış Sorunlarının Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Çocukların davranış sorunlarını ölçmek amacıyla uygulanan Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği-Kısa Form puanlarının çocuğun cinsiyetine göre değişip değişmediğini incelemek amacıyla bağımsız örneklem için t-testi uygulanmıştır (Tablo 2). Analiz sonuçlarına göre erkek çocukların davranış sorunları puanı kız çocuklarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır ($t = 2.01, p < .05$). Anne bildirimine dayanan davranış sorunları puanlarında saptanan bu farklılık öğretmen bildirimine dayanan davranış sorunlarında da gözlenmiştir ($t = 3.53, p < .01$).

Önerilen Aracı Modellere İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

Önerilen modellere ilişkin regresyon analizlerinden önce, kullanılan değişkenlerin regresyon analizine uygunluğunu incelemek amacıyla ilgili değişkenler arası korelasyonlar incelenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3'de görüldüğü gibi, araştırmanın bağımlı değişkeni olan davranış sorunları puanları ile annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme puanları ve çocuğun anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı arasında pozitif ve anlamlı ($r = .19$ ve $r = .18, p < .01$) ilişkiler gözlenirken, anne eğitim düzeyi ile arasında negatif ve anlamlı ilişki gözlenmektedir ($r = -.13, p < .01$). Ayrıca araştırmanın aracı değişkeni olan olumsuz duygu sosyalleştirme puanları ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı ve negatif yönde ($r = -.22, p < .01$), çocuğun anne-baba

Tablo 3. Değişkenler Arası Korelasyonlara İlişkin Katsayılar

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(1) Anne Eğitim	1				
(2) Olumsuz Duygu Sosyalleştirme	-.22**	1			
(3) Kendini Suçlama Algısı	-.02	.17**	1		
(4) Davranış Sorunları (Anne bildirim)	-.13*	.19**	.18**	1	
(5) Davranış sorunları (Öğretmen bildirim)	-.11	.10	.21**	.30**	1

* $p < .05$ ** $p < .01$.

çatışmasında kendini suçlama algısı arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki saptanmıştır ($r = .17, p < .01$).

Özetle, ölçülen değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu görülmüştür ve ilgili regresyon analizlerinde kullanılabileceğine karar verilmiştir. Raporlanan korelasyon bulgularına ek olarak, bu çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturan çocuklarda gözlenen davranış sorunlarını temsil ettiği düşünülen iki farklı kaynaktan (anne bildirimine dayanan ve öğretmen bildirimine dayanan ölçümler) alınan ölçümler arasında da istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır ($r = .30, p < .30$). Bununla birlikte anne bildirimine dayanan davranış sorunları ölçümleri ile anlamlı ilişkiler tespit edilen anne eğitim düzeyi ve annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme puanlarının öğretmen bildirimine dayanan davranış sorunları ile anlamlı ilişkiler göstermediği görülmüştür. Ek olarak anne ve öğretmen bildirimine dayanan davranış sorunları ölçümlerine uygulanan bağımlı örneklem için t-test bulguları, anne bildirimine dayanan davranış sorunları puanının, öğretmen bildirimine dayanan davranış sorunları puanından anlamlı derecede yüksek olduğuna işaret etmektedir ($t = 3.27, p < .05$).

Araştırmanın amacı doğrultusunda anne eğitim düzeyi ve anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı ile çocukların davranış sorunları arasındaki ilişkilerde annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracı rolünü sınamak amacıyla bir dizi regresyon analizi uygulanmıştır. Söz konusu aracılık Baron ve Kenny'nin (1986) ölçütleri dikkate alınarak incelenmiştir.

Korelasyon bulguları göz önünde bulundurulduğunda önerilen modelin içerdiği anlamlı ilişkilerin sadece anne bildirimine dayanan davranış sorunları için

geçerli olduğu görülmüştür. Bu sebeple sadece çocukların anne bildirimine dayanan davranış sorunlarının yordanan, anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı yordayıcı ve annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracı değişken olarak ele alındığı model test edilmiştir (Tablo 5). Baron ve Kenny'nin ilk ölçütünü sınamak amacıyla uygulanan analizde çocuğun anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısına ilişkin puanların, davranış sorunları puanlarına ilişkin varyansa yaptığı katkının pozitif yönde ve anlamlı olduğu ($\beta = .16, t = 2.89, p < .01$) ve söz konusu varyansın %3'ünü açıkladığı görülmüştür ($F_{1-266} = 4.56, p < .01$). Aracılık için önerilen ikinci ölçütü sınamak amacıyla uygulanan regresyon analizi ise çocuğun anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısına ilişkin puanların olumsuz duygu sosyalleştirme puanlarına yaptığı katkının pozitif yönde ve anlamlı olduğuna ($\beta = .17, t = 2.82, p < .01$) ve söz konusu varyansın %5'ini açıkladığına işaret etmektedir ($F_{1-266} = 7.93, p < .01$). Üçüncü ve dördüncü ölçütün birlikte sırandığı regresyon analizine, çocuğun anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısına ilişkin puanlar ve annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme puanları eş zamanlı olarak dahil edilmiştir. Modelin aracı değişkeni olan annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme puanlarının çocukların davranış sorunları puan varyansına yaptığı katkının da anlamlı ve pozitif yönde olduğu ($\beta = .17, t = 2.73, p < .01$) ve eş zamanlı dahil edilen iki değişkenin yordanan değişkende açıklanan varyansı %4'e yükselttiği görülmüştür ($F_{2-266} = 8.00, p < .01$). Ek olarak anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısının çocuğun davranış sorunları ile anlamlı olan doğrudan ilişkisinin yanı sıra, aracı değişkenle eş zamanlı analize dâhil edil-

Tablo 4. Çocukta Gözlenen Davranış Sorunlarının Anne (CEDÖ-27) ve Öğretmen (CÖDÖ-28) Bildirimleri Açısından Karşılaştırılması

	Öğretmen bildirim		Anne bildirim		<i>t</i>
	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	<i>Ort.</i>	<i>S</i>	
Çocukta gözlenen davranış sorunları	0.57	0.41	0.70	0.50	3.75*

* $p < .05$

Tablo 5. Önerilen Aracı İlişkilerin Sınanmasında Uygulanan Analizlere İlişkin Regresyon Değerleri

1. MODEL								
	Yordayıcı	Yordanan	R^2	SH	B	β	t	F
1. Analiz	Kendini Suçlama Algısı	Davranış Sorunları (CEDÖ- 27)	.03	.28	.80	.16	2.89**	8.35**
2. Analiz	Kendini Suçlama Algısı	Olumsuz Duygu Sosyalleştirme	.03	.465	1.308	.17	2.82**	7.93**
3. Analiz	Kendini Suçlama Algısı	Davranış Sorunları (CEDÖ- 27)	.04	.28	.67	.15	2.42*	8.00**
	Olumsuz Duygu Sosyalleştirme			.036	.098	.17	2.73**	
2. MODEL								
	Yordayıcı	Yordanan	R^2	SH	B	β	t	F
1. Analiz	Anne Eğitim	Davranış Sorunları (CEDÖ- 27)	.02	.72	-1.54	-.13	2.14*	4.56*
2. Analiz	Anne Eğitim	Olumsuz Duygu Sosyalleştirme	.05	1.19	-4.20	-.22	3.53**	12.45**
3. Analiz	Anne Eğitim	Davranış Sorunları (CEDÖ- 27)	.04	.73	-1.14	-.10	1.56	5.61*
	Olumsuz Duygu Sosyalleştirme			.04	.10	.16	2.56**	

* $p < .05$ ** $p < .01$.

diğinde *Beta* değerinde düşüş saptanmıştır. Bu düşüşün istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Sobel testi ile incelendiğinde, *Beta* değerindeki düşüşün anlamlı olduğu görülmüştür (Sobel *z* değeri = 1.96; $p \leq .05$). Başka bir deyişle çocukların anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı ile davranış sorunları arasındaki ilişkide annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin kısmi aracılık ettiği görülmektedir.

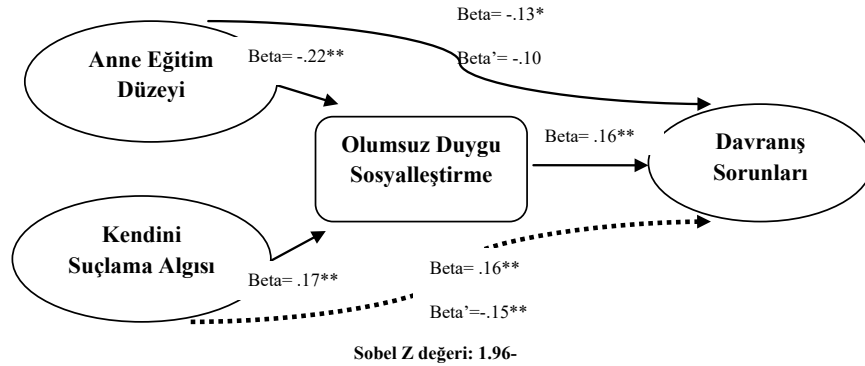
Sınanan ikinci modelde çocukların davranış sorunları yordanan, anne eğitim düzeyi yordayıcı ve annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkileri aracı değişken olarak ele alınmıştır (Tablo 5). Aracılık için önerilen ilk ölçütü sınamak amacıyla uygulanan analiz sonuçları anne eğitim düzeyinin, katılımcıların davranış sorunları puanlarına ilişkin varyansa yaptığı katkının negatif yönde ve anlamlı olduğuna ($\beta = -.13$, $t = 2.14$, $p < .05$) ve söz konusu varyansın %2'sini açıkladığına işaret etmektedir ($F_{1,257} = 4.56$, $p < .05$). İkinci ölçütü sınamak amacıyla uygulanan regresyon analizinde anne eğitim düzeyinin annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme puanlarına yaptığı katkının negatif yönde ve anlamlı olduğu ($\beta = .22$, $t = 3.53$, $p < .01$) ve söz konusu varyansın %5'ini açıkladığına işaret etmektedir ($F_{1,257} = 4.56$, $p < .05$). Üçüncü ve dördüncü ölçütün birlikte sınıandığı regresyon analizine anne eğitim düzeyi ve annelerin olumsuz duygu sosyalleştirmeleri eş zamanlı olarak dâhil edilmiştir. Modelin aracı değişkeni olan annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme puanlarının çocukların davranış sorunları puan varyansına yaptığı katkının da anlamlı ve pozitif yönde olduğu ($\beta = .16$, $t = 2.56$, $p < .01$) ve eş zamanlı dâhil edilen iki değişkenin yordanan değişkende açıklanan varyansı %4'e yükselttiği görülmüştür ($F_{2,257} = 8.00$, $p < .01$). Ek olarak anne eğitim düzeyinin çocuğun davra-

nış sorunları ile anlamlı olan doğrudan ilişkisinin, aracı değişkenle eş zamanlı analize dâhil edildiğinde anlamlılığını kaybettiği saptanmıştır. Başka bir deyişle anne eğitim düzeyi ile çocukların davranış sorunları arasındaki ilişkide annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin tam aracılık ettiği görülmektedir (Sobel *z* değeri = -2.04, $p = .05$). Önerilen iki aracı modelin özeti ve *Beta* değerleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ulusal yazın için yeni sayılabilecek duygu sosyalleştirme olgusunun çocuklarda gözlenen davranış sorunlarındaki rolünü inceleme amacıyla, çocuklarda gözlenen davranış sorunları ile ilişkili olduğu belirtilen bazı değişkenler ve bu ilişkilere annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracılık edip etmediği sınıanmıştır. Önerilen modelin bağımlı değişkenini temsil eden çocukta gözlenen davranış sorunlarının ölçümü Conners Öğretmen ve Anne-Baba Derecelendirme Ölçeği ile alınmıştır. Bu ölçekler ilgili yazında dışsallaştırılmış sorunlar (davranım bozukluğu, karşı gelme, dikkat eksikliği, hiperaktivite vb.) olarak ele alınan davranış sorunlarını değerlendirmekle sınırlı ölçme araçlarıdır. Dolayısıyla incelenen modelde ele alınan değişkenlerin de dışsallaştırılmış sorunlar ile bağlantılı olduğu düşünülen özgül alt boyutlar olmasına dikkat edilmiştir. Belirgin bir yönelim gözlenmemekle birlikte uluslararası yazında da çocuğun anne-baba arasındaki çatışmalara ilişkin algısı ile çocukta gözlenen davranış sorunları biçiminin, çocuğun anne baba çatışmasını algılayış biçimindeki baskın temaya (kendini suçlama, tehdit vb.) göre değişiklik gösterebildiği vurgulanmaktadır

Sobel Z değeri: -2.04*

→ Tam Aracı etki bulunmaktadır. -.-.-> Kısmi aracı etki bulunmaktadır. * $p < .05$, ** $p < .01$

Şekil 1. Önerilen Aracı Modellerin Özeti ve Beta Değerleri

(Grych ve ark., 2000). Türkiye’de yapılan çalışmalarda özellikle anne-baba çatışmasından kendini sorumlu tutan çocuklarda çatışmalara yönelik kendini suçlama algısı arttıkça dikkat eksikliği, hiperaktivite, davranım bozukluğu gibi dışsallaştırılmış sorunların şiddetinin de arttığı belirtilmektedir (Peksaygılı ve Güre, 2008; Sakız, 2011). Dolayısıyla bu çalışmada da Çocuğun Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği ile ölçüm alınan anne-baba çatışması algısını oluşturan üç boyuttan (çatışmanın özellikleri, tehdit ve kendini suçlama) kendini suçlama alt boyutunun modele dâhil edilmesi uygun görülmüştür.

Bu bağlamda çocukların anne eğitim düzeyi ve anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı ile davranış sorunları arasındaki ilişkilerde annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerinin aracı rolü incelenmiştir. Sonuçlar annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepki veya yaklaşımlarının anne eğitim düzeyi ile çocukta gözlenen davranış sorunları arasındaki ilişkide tam aracı, çocuğun anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı ile gözlenen davranış sorunları arasındaki ilişkide ise kısmi aracı rol oynadığına işaret etmektedir. Bu çalışmada bağımlı değişken olarak ele alınan çocukta gözlenen davranış sorunları ölçümü kontrol amacıyla anne ve öğretmen olmak üzere iki farklı kaynaktan alınmış ve aralarındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanmıştır ancak önerilen aracı modelin öğretmen bil-dirimine dayanan davranış sorunları ölçümü için anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu farklılık tartışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Bulgular, anne eğitim düzeyi ile çocuğun davranış sorunları arasındaki ilişkide annelerin olumsuz duygu sosyalleştirmelerinin tam aracı etkisi olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, anne eğitim düzeyinin, annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkileri yoluyla anne-çocuk ilişkisini etkileyerek çocukta davranış sorunları oluşumuna katkıda bulunduğu söylenebilir. İlgili yazında bu değişkenlerin bir arada ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamış olmakla birlikte ebeveyn eğitim düzeyi ile olumsuz anne-baba tutumları ve çocuklarda davranış sorunları arasında negatif yönde ilişkiden söz eden çalışmalar bulunmaktadır (Erarşlan, 2010; Erkan, 2002; Savi, 2008; Shaffer ve ark., 2012; Tahiroğlu ve ark., 2009; Tazeoğlu, 2011; Terzi, 2009). Yakın temalı bir çalışmada Çorapçı, Aksan ve Yağmurlu (2012) düşük eğitim düzeyine sahip annelerin, yüksek eğitim düzeyine sahip annelere göre çocuklarının olumsuz duygularına daha sık ve fazla küçümseyici ya da cezalandırıcı tepkileri ile yaklaşıma ihtimalinin arttığına işaret etmektedir. Anne baba tutumları ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkilerin araştırıldığı bir diğer çalışmada annelerin eğitim düzeyi düştükçe çocuklarla sözel etkileşimin azalarak, çocukların duygu ve davranışlarını onaylamak yerine kontrolcü ve kısıtlayıcı tutumların

arttığından, çocukla yapılan etkinliklerin kalite ve kapsamının düştüğünden söz edilmektedir (Hoff ve ark., 2002). Sözü edilen anne babalık özelliklerinin çocuğun davranış sorunları geliştirme riskini artırdığı bilinmektedir. Bu çalışma ile bağlantılı yönüyle ele alındığında anne-babaların çocukların duygularına küçümseyici ve/veya cezalandırıcı tepkilerle temsil edilen olumsuz duygu sosyalleştirme yaklaşımları arttıkça çocukta gözlenen davranış sorunlarının da artma olasılığının yükseldiğine işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Garner ve ark., 2007). Dolayısıyla Çorapçı ve arkadaşlarına (2012) ait bulguların, bu çalışmanın bulguları ile tutarlılık gösterdiği ve destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir. Öte yandan anne eğitim düzeyinin uluslararası çalışmalarda temel bir değişken olarak ele alınmadığı, kontrol değişkeni olarak incelendiği ve ilgili yayınların daha çok ekonomik düzey ile ilgilendiği gözlenmektedir (Dodge, Pettit ve Bates, 1994; Gortmaker, Walker, Weizman ve Sobol, 1990; Harnish, Dodge, Valente ve Conduct Problems Prevention Research Group, 1995; Leijten, Raaijmakers, Orobio, Castro ve Matthys, 2013; Steinberg, Mounts, Lamborn ve Dornbusch, 1991). Bu durum anne eğitim düzeyi farklılığının ve bu farklılığın aile etkileşimlerine yansımalarının yerel bir tema olduğunu düşündürülebilir. Bu yerellik araştırmaya katılan annelerin eğitim gördüğü senelerde Türkiye’de zorunlu eğitimin süresinin batı ülkelerine göre daha kısa olmasından kaynaklanıyor olabilir. Özetle, ilgili yazında araştırma bulguları ile tutarlı olarak, düşük anne eğitim düzeyinin çocuğun davranış sorunları gelişiminde risk faktörü olduğuna vurgu yapılırken, benzer şekilde düşük anne eğitim düzeyinin özellikle cezalandırıcı anne-çocuk etkileşimleri ve olumsuz duygu sosyalleştirme ile ilişkili olduğundan söz edilmektedir. Bununla birlikte bu bulgu düşük eğitim düzeyine sahip annelere ilişkin bir önyargı oluşturmak yerine uygun sosyal politikaların geliştirilmesi için bir motivasyon olarak ele alınmalıdır. Düşük eğitim düzeyinin düşük sosyo-ekonomik durum ile oldukça bağlantılı olduğu da düşünüldüğünde risk grubundaki anne-baba ve ailelerin sadece bireysel başvurularına yönelik çözüm yolları üzerine çalışmak yerine toplum tabanlı taramalar ile risk gruplarının belirlenmesi, bu ailelerin işlevsel anne babalığa ilişkin psikoeğitim programlarına yönlendirilmesi ve takibi gibi sosyal politikaların geliştirilmesinin önemi göz ardı edilmemelidir.

Çalışmanın bir diğer bulgusu, çocuğun anne-baba çatışmasında kendini suçlama algısı ile gözlenen davranış sorunları arasındaki ilişkide annelerin olumsuz duygu sosyalleştirmelerinin kısmi aracı rolü olduğu yönündedir. Bu bağlamda anne-baba arasında yaşanan yoğun çatışmalardan kendini sorumlu tutan çocuğun, annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkileri aracılığı ile davranış sorunları geliştirdiği söylenebilir. İlgili yazında bu

değişkenlerin bir arada ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamış olmakla birlikte yakın temalı araştırmalar bulunmaktadır. DeBoard-Lucas, Fosco, Raynor ve Grych'in (2010) yaptıkları bir çalışmaya göre kontrolcü, duygusal olarak destekleyici olmayan annelik tepki ve tutumları, anne-baba çatışması ile çocuğun suçluluk duyguları arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektedir. İlgili sayılabilecek diğer çalışmalar ise çatışmaların fazla yaşandığı evlilik ilişkilerinin, anne-babaları çocuklarına karşı duyarsız hale getirdiğinden, şiddetli ve sık evlilik çatışmalarının olumsuz anne-babalıkla pozitif yönde ilişkisinden söz etmektedir (Erarlan, 2010; Erel ve Burman, 1995; Fosco ve Grych, 2007; Nelson, O' Brein, Blankson, Calkins ve Keane, 2009; Shelton ve Harold, 2008). Yayılma etkisi ile açıklanan bu durumun çocuğun çatışma algısını olumsuz anne baba tutumları yoluyla etkileyebileceği düşünülebilir. İlgili diğer araştırmalar eşler arasındaki çatışmanın, hem doğrudan hem de anne-babalık üzerindeki dolaylı etkisiyle çocukların sorun davranışları üzerinde etkili olduğu üzerinde durmaktadır (Buehler ve ark., 1997; Emery, Fincham ve Cummings, 1992). Öte yandan çatışmaların fazla yaşandığı evlilik ilişkilerinin, anne-babaları daha sinirli, duygusal olarak tükenmiş hale getirerek çocuklarına karşı daha dikkatsiz ve hoşgörüsüz olmalarına neden olduğuna ilişkin araştırma bulguları göz önünde bulundurulduğunda (Shelton ve Harold, 2008), bu durumun çocuklarda kendini suçlama algısını artırdığı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın yöntemi ve bulguları değerlendirilirken önerilen modellerin açıkladığı varyans oranının düşük olması, katılımcıların ağırlıklı olarak Türkiye'nin belirli bir yöresinden olması, sadece annelerin duygu sosyalleştirme yaklaşımlarına ilişkin ölçüm alınmış olması gibi çeşitli sınırlılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çalışmanın klinik çıkarımları, güçlü özellikleri ve önerileri bu doğrultuda ele alınacaktır.

Önerilen aracı modeller, çocukların ölçülen davranış sorunları varyansının %4'ünü açıklayabilmiştir. Açıklanan varyansın düşük olması sistem yaklaşımının doğurgularını akla getirmektedir. Sistem yaklaşımı ailenin aileyi oluşturan bireyler, aile, diğer aileler ve toplum ile etkileşim halinde olan, etkileyen ve etkilenen biricik kurumlar olduğunu ileri sürmekte ve sistemin herhangi bir parçasında gerçekleşecek bir değişimin bütünde (sistemde) de bazı değişikliklere sebep olacağını savunmaktadır (Cox ve Paley, 1997). Bu çerçeveden bakıldığında gözlenen davranış sorunları çocuk alt sisteminin bir özelliği olarak düşünülürse, bu çalışmanın bu özellikteki değişimi ele alma kapasitesinin sınırlı olduğu düşünülebilir. Davranış sorunları gözlenen çocuklar sistemik bir pencereden ele alınarak; incelenen sorunların anne, baba, çocuk, anne-çocuk, baba-çocuk, anne-baba (evlilik) ve aile alt sistemlerinin etkileşimini öngören bir mo-

delle incelenmesi açıklanan varyans yüzdesini artırabilir. Bu sayede klinik uygulamalarda kullanılacak işlevsel bilgilerin zenginleşeceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın örneklemini Hatay'ın İskenderun ilçesinde bulunan çeşitli sosyoekonomik çevrelerdeki ilköğretim okullarında öğrenim gören çocuklarla sınırlıdır. Bu özelliği açısından araştırma sonuçlarının Çukurova yöresini temsil ederken, Türkiye evreni için temsil ediciliğinin sınırlı olduğu düşünülebilir. Ancak, "Kültür Mozaığı" olarak kabul gören Hatay'ın sosyo-kültürel çeşitliliğinin bu araştırmanın genellenebilirlik ve temsil edicilik gücünü artırdığı düşünülmektedir. Nitekim araştırmanın temel değişkenlerinden biri olan anne (kadın) eğitim düzeyinin Türkiye ve Hatay/İskenderun oranları gözden geçirildiğinde, Türkiye İstatistik Kurumu (2013) bulgularına göre örneklemin anne eğitim düzeyi oranları ile İskenderun ve Türkiye kadın eğitim düzeyi oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Duygu sosyalleştirme tepki ve yaklaşımlarının çocuklarda gözlenen davranış sorunlarına katkısını inceleme amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, duygu sosyalleştirme tepki ve yaklaşımlarının ölçümünün sadece annelerden alınmış olması bu çalışma için bir diğer sınırlılık olarak ele alınabilir. Duygu sosyalleştirme tepki ve yaklaşımlarını çeşitli açılardan ele alan çalışmalar gözden geçirildiğinde bazı çalışmaların anne ya da babalardan (Miller, Dansmore ve Smith, 2015), çok küçük bir kısmının hem anne hem de babaların her ikisinden (Denham ve ark., 2000) ölçüm aldığı görülmektedir. Bununla birlikte gözden geçirilen son dönem çalışmalarda "anneler duygu sosyalleştirme (maternal emotion socialization)" temalarının öne çıktığı ve özellikle annelerin duygu sosyalleştirme tepki ve yaklaşımlarının çocukların ruh sağlığı gelişimi üzerindeki etkilerinin çeşitli açılardan araştırıldığı görülmektedir (Blair ve ark., 2014; Dansmore, Booker, Ollendick ve Greene, 2015; Zeman, Dallaire ve Borowski, 2015). Garside ve Klimes-Dougan'ın (2002) annelerin çocukların duygularını babalardan daha çok sosyalleştirdiğine ilişkin bulgusu ve Klimes-Dougan ve arkadaşlarının (2007) annelerin çocukların duygusal yaklaşımlarına babalardan daha çok tanık olduğu dolayısıyla bu anlamda etkileşimlerinin de daha çok olduğuna ilişkin vurgusu bu yöntemsel yaklaşımı destekler niteliktedir.

Duygu sosyalleştirme ölçümleri sadece anneden alınmış olmakla birlikte araştırmanın bağımlı değişkeni olan çocukta gözlenen davranış sorunları ölçümünde anne ve öğretmen olmak üzere çoklu kaynaktan bilgi alma yoluna başvurulmuştur. Çocuklarla yapılan çalışmalarda, veri toplarken çoklu kaynaktan bilgi alınması, hem öz-bildirim hem de anne-baba/öğretmen gibi çocuğu yakından tanıyan kişilerin bildirimine dayalı ölçme araçlarının kullanılması önerilmektedir. Dolayısıyla

çalışmanın bu boyutu yöntem açısından gücünü ve alana katkısını artırmaktadır. Anne ve öğretmen olmak üzere iki farklı kaynaktan alınan bağımlı değişken ölçümleri arasındaki korelasyonun istatistiksel açıdan anlamlı ancak görece zayıf olduğu ve aralarında istatistiksel açıdan anlamlı fark olduğu, annelerin bildirdiği davranış sorunları düzeyinin öğretmenlerin bildirdiği düzeye göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ek olarak, öğretmen bildirimine dayanan davranış sorunları puanları ile modellerde aracılığı sınanan olumsuz duygu sosyalleştirme tepki sıklığının anlamlı ilişki göstermediği saptanmıştır. Bu sebeple aracı ilişkilerin sıandığı regresyon analizleri yapılmamıştır. Başka bir anlatımla, önerilen modellerin de öğretmen ölçümleri için geçerli olmadığı görülmüştür. Bu durum çocuğun hayatındaki her sosyal figürle etkileşiminin biricik ve farklı sonuçları ortaya çıkardığını düşündürmektedir. Nitekim en az bir ebeveyn ya da yetişkinle olumlu ve işlevsel bir ilişkiye sahip olmanın, anne-babaların risk faktörü olarak ele alınabilecek tepki, tutum ve özelliklerinin çocuk üzerindeki olumsuz etkileri telafi eden bir koruyucu işlev görebileceğinden söz edilmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2008). Sözü edilen öğretmenin olası koruyucu işlevi açıklamasının yanı sıra öğretmenlerin çocukların davranışlarını yaşıt davranışlarını göz önünde bulundurarak anne babalara göre daha toleranslı ve yansız gözlem yapmış olabilecekleri, anne babaların ise referanslarının görece daha kısıtlı olduğu ve çocukları ile etkileşimlerinin yoğunluğu ve çocuklarından beklentileri doğrultusunda gözledikleri davranış sorunlarını öğretmenlere göre daha şiddetli algılamış olabilecekleri de dikkate alınmalıdır. Garner ve arkadaşları (2007) annenin ihmalkâr duygu sosyalleştirmelerinin, çocuğun dışsallaştırılmış davranış sorunlarının önüne geçmesini daha da zorlaştırırken çift yönlü bir etkileşimin de söz konusu olabileceğine, annelerin yüzeysel duygu yorumlarının da çocukların davranış sorunları ile ortaya çıkıyor olabileceğine işaret etmektedir. Benzer şekilde Yap ve arkadaşları (2010) da anneleri olumsuz duygu sosyalleştirme tepkilerini daha çok sergileyen çocukların özellikle anneleri ile etkileşimlerinde uyum ve davranış sorunları gösterdiğini belirtmektedir. Bu bulgular anne-çocuk arasındaki etkileşimin biricik ve kendi içinde değerlendirilmesi gereken bir etkileşim döngüsü olduğu yorumunu destekleyerek, anne ve öğretmen bildirimleri arasında saptanan farklılığı açıklamaya yardımcı olmaktadır. Ek olarak, saptanan farklılık annelerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepki sıklığı ile işlevsel olmayan duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkilere işaret eden çalışmalarla da desteklenebilir. İlgili yazın, duygularını uygunsuz bir bağlamda, çok yoğun, çok uzun ya da çok değişken yaşayan annelerin duygu sosyalleştirme tepkilerinin de bu güçlüklerden etkilenerek olumsuzlaşma eğilimi gösterdiğine vurgu yapmaktadır

(örn. Eisenberg ve ark., 1998; Gottmann ve ark., 1996; Hunter ve ark., 2011). Olumsuz duygu sosyalleştirme tepki ve yaklaşımları arttıkça annelerin duygu düzenleme güçlüğü yaşıyor olma olasılıklarının artıyor olduğu varsayıldığında, bu annelerin, çocukları ile ilgili sorun davranışlarını da yoğun ve daha olumsuz algılıyor olma eğilimlerinin de artıyor olduğu düşünülebilir. Başka bir anlatımla çocuklarda gözlenen davranış sorunlarını annelerin öğretmenlere göre daha şiddetli bildiriyor olması, annelerin muhtemel duygu düzenleme kapasitelerine bağlı olarak çocukları objektif gözleyememeleri ile açıklanabilir. Anne ve öğretmen olmak üzere iki farklı kaynaktan alınan bağımlı değişken ölçümleri arasındaki korelasyonun görece zayıf olması ve aralarında istatistiksel açıdan anlamlı fark olması için sınırlılık gibi görünse de aksine tartışılan bağlamlar başta olmak üzere farklı araştırma konularının ortaya çıkmasına vesile olarak alana katkıda bulunma açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Duygu sosyalleştirme olgusunun, çocuklarda gözlenen davranış sorunlarına katkısına ilişkin ayrıntılı bilgilerin artması, söz konusu alana müdahale ve önleme çalışmalarında uygulanabilecek aile eğitim programlarının yapılandırılmasına rehberlik edebilir. Bu araştırma çocuklarda davranış sorunları gelişiminde risk faktörü olduğu düşünülen ailesel değişkenler ile duygu sosyalleştirme tepki ve yaklaşımları arasında aracılık ilişkisi kurarak belirli ailesel alt alanları birbirleri ile ilişkilendiren aracı modeller önermiştir. Başka bir deyişle, anne eğitim düzeyi, annelerin olumsuz duygu sosyalleştirmeleri ve yıkıcı (sık, şiddetli ve çözüme ulaşmayan) anne-baba çatışmalarına maruz kalan çocuklarda gelişen kendini suçlama algısı arasındaki etkileşimlerin çocukların davranış sorunları gelişiminde kritik rolüne işaret etmektedir. Ailelerin, araştırma bulgularının da işaret ettiği alanlarda desteklenmesi ile müdahale sürecinin hızlanacağı ve çocukların davranış sorunlarının şiddetinde azalma gözleneceği yordananabilir. Bu düşünceyi destekler biçimde, anne-baba çatışmalarını ve bu çatışmaların çocuğa olan etkilerini azaltmayı amaçlayan psikoeğitim programlarının etkililiğinin incelendiği bir çalışmada Grych (2005), çocuklar için en etkili müdahale programlarının çocuklara, anne-baba arasındaki çatışmadan sorumlu olmadıklarını anlatan programlar olduğunu belirtmiştir. Davranış sorunları konusunda çocuklara yönelik müdahale programlarının yanı sıra çeşitli ailesel etmenleri odak noktası yapan birçok yapılandırılmış uluslararası ebeveyn eğitim programı bulunmaktadır [Incredible Years (Webster-Stratton, Hollinsworth, Kolpacoff, 1989), Positive Parenting Programme-Triple P (Sanders, 1999), Parent Effectiveness Training-PET (Gordon, 2008) vb.]. Ülkemizde de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Eğitim Programı (Alpay-

dın, 2012), Anne Çocuk Eğitim Programı (Bekman ve Koçak, 2011), Baba Destek Programı (Atmaca Koçak, 2004), Gelişimsel Eğitim Programı (Arkan ve Üstün, 2010) ve Portage Erken Eğitim Programı (Biber ve Ural, 2012) gibi yapılandırılmış aile eğitim programlarının yanı sıra akademik çalışmalar olarak kısa süreli uygulanmış devamlı olmayan aile eğitim programı denemelerinin (Kuzgun ve Hamamcı, 2007) olduğu görülmektedir. Ancak, sözü edilen eğitim programlarının daha çok normal popülasyonu hedefleyen önleme çalışmaları olduğu söylenebilir. Bununla birlikte özgül olarak yoğun uyum ve davranış sorunları gözlenen çocuklara ve çocukların ve/veya ailelerin spesifik sorunlarına odaklanan eğitim programlarının henüz yaygınlaşmadığı, aile eğitim programlarının ülkemizde bir müdahale yaklaşımı olarak ele alınmaktansa daha çok bir önleme yaklaşımı olarak uygulandığı düşünülebilir. Özellikle anne-babalara işlevsel çatışma becerilerinin kazandırılması, çatışmanın hem çocuğun hem de ebeveynin yararına olacak biçimde çözümlenmesi ve bu sayede ebeveyn ile çocuğun özgüveninin gelişimine ve çocuktaki davranış sorunlarında azalmaya odaklanan “Parent Effectiveness Programme (P.E.T)” (Gordon, 2008) ya da anne-çocuk arasındaki bağlantıyı artırırken anne-babalık ile ilgili yanlış inanç ve davranışların değişmesini teşvik eden duygu sosyalleştirme temelli “Tuning In to The Kids” (Havighurst ve ark., 2010) gibi aile eğitim programlarının uyarlama çalışmalarının yapılması ya da benzer bağlamda kültüre özgü aile eğitim modellerinin geliştirilmesi çocuğun davranış sorunları için etkili müdahale yöntemleri olabilir.

Tartışılan sınırlıklar, güçlü özellikler, klinik çıkarımlar ve öneriler göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın çocuk ruh sağlığı alanı ve daha spesifik bir çerçevede davranış sorunlarında ailenin rolünün anlaşılmasına odaklanarak önemli bir konuyu ele alması açısından değerli olduğu düşünülmektedir. Öte yandan bu çalışmanın duygu sosyalleştirme gibi ulusal yazında çalışma sayısı sınırlı bir konuya odaklanmış olması, duygu sosyalleştirme yaklaşımının ülkemizde aile ve çocuk ruh sağlığı alanında çalışan uygulamacı ve araştırmacılara yeni bir ailesel bileşen sunmaktadır.

Kaynaklar

- Abalı, O., Onur, M., Gürkan, K., Çelik, Ö. ve Tüzün, Ü. D. (2006). İlköğretim çağı çocuklarındaki davranış bozukluğu semptomlarının sosyodemografik verilere göre değerlendirilmesi. *Düşünen Adam Dergisi*, 19(1), 14–19.
- Alpaydın, Y. (2012). *Aile eğitim programı eğitici el kitabı*. (1. baskı). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Apple, M. L., Davies, P. T. ve Cummings, E. M. (2008). Impact of hostility and withdrawal in interparental conflict on parental emotional unavailability and children’s adjustment difficulties. *Child Development*, 77(6), 1623–1641.
- Atmaca Koçak, A. (2004). *Baba destek programı değerlendirme raporu*. İstanbul: AÇEV Yayınları.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182.
- Bekman, S. ve Koçak, A. A. (2011). Mothers reporting mother child education program I: For whom, why and how does it work? *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 171.
- Biber, K. ve Ural, O. (2012). Portage Erken Eğitim Programı’nın kurum ortamında yaşayan 5–6 yaş grubu çocukların gelişimleri ile aile katılım düzeyleri üzerindeki etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(27), 55–64.
- Blair, B. L., Perry, N. B., O’Brien, M., Calkins, S. D., Keane, S. P. ve Shanahan, L. (2014). The indirect effects of maternal emotion socialization on friendship quality in middle childhood. *Developmental Psychology*, 50(2), 566–576.
- Buehler, C., Anthony, C., Khrisnakumar, A., Stone, G., Gerard, J. ve Pemberton, S. (1997). Interparental conflict and youth problem behaviors: A meta-analysis. *Journal of Child and Family Studies* 6(2), 233–247.
- Conners, C. K. (1969). A teacher rating scale for use in drug studies with children. *American Journal of Psychiatry*, 126, 884–888.
- Conners, C. K. (1997). *Conners’ Rating Scales’-revised: User’s Manuel*. Multi-Health Systems, Incorporated.
- Cox, M. J. ve Paley, B. (1997) Family as systems. *Annual Review of Psychology*, 48, 243–267.
- Cummings, E. M., Kouros, C. D. ve Papp, L. M. (2007). Marital aggression and children’s responses to everyday interparental conflict. *European Psychologist*, 12(1), 17–28.
- Çorapçı, F., Aksan, N. ve Yağmurlu, B. (2012). Socialization of Turkish children’s emotions: Do different emotions elicit different responses? *Global Studies of Childhood*, 2, 106–116.
- Davies, P. T ve Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116(3), 387–411.
- Davies, P. T. ve Lindsay, L. L. (2004). Interparental conflict and adolescent adjustment: Why does gender moderate early adolescent vulnerability?. *Journal of Family Psychology*, 18(1), 160–170.

- DeBoard-Lucas, R. L., Fosco, G. M., Raynor, S. M. ve Grych, J. H. (2010). Interparental conflict in context: exploring relations between parenting processes and children's conflict appraisals. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 39*(2), 163–175.
- Denham, S. A., Workman, E., Cole, P. M., Weissbrod, C., Kendziora, K. T. ve Zahn-Waxler, C. (2000). Prediction of externalizing behavior problems from early to middle childhood: The role of parental socialization and emotion expression. *Development and Psychopathology, 12*(01), 23–45.
- Dereboy, Ç. , Şenol, S. , Şener, S. ve Dereboy, İ. F. (2007). Connors Kısa Form Öğretmen ve Ana Baba Derecelendirme Ölçekleri'nin geçerliği. *Türk Psikiyatri Dergisi, 18*(1), 1–11.
- Dodge, K. A., Pettit, G. S. ve Bates, J. E. (1994). Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems. *Child Development, 65*(2), 649–665.
- Dunsmore, J. C., Booker, J. A., Ollendick, T. H. ve Greene, R. W. (2015). Emotion socialization in the context of risk and psychopathology: Maternal emotion coaching predicts better treatment outcomes for emotionally labile children with oppositional defiant disorder. *Social Development, 25*(1), 8–26.
- Eisenberg, N., Cumberland, A. ve Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry, 9*, 241–273.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C. ve Reiser, M. (1999). Parental reactions to children's negative emotions: Longitudinal relations to quality of children's social functioning. *Child Development, 70*(2), 513–534.
- Emery, R. E. , Fincham, F. D. ve Cummings, E. M. (1992). Parenting in context: Systemic thinking about parental conflict and its influence on children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 60*, 909–912.
- Erel, O. ve Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 118*, 108–132.
- Erkan, Z. (2002). *Ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri, ana-baba tutumları ve ailede görülen risk faktörleri üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Fabes, R. A., Eisenberg, N. ve Bernzweig, J. (1990). *Coping with Children's Negative Emotions Scale (CCNES): Description and scoring*. Tempe, AZ: Arizona State University. Unpublished Manuscript.
- Fabes, R. A., Poulin, R. E., Eisenberg, N. ve Madden-Derdich, D. A. (2002). The Coping with Children's Negative Emotions Scale (CCNES): Psychometric properties and relations with children's emotional competence. *Marriage and Family Review, 34*(3), 285–310.
- Fauber R., Forehand, R., Thomas, A. M. ve Wierson, M. (1990). Mediation model of the impact of marital conflict on adolescent adjustment in intact and divorced families: The role of disrupted parenting. *Child Development, 61*, 1112–1123.
- Fosco, G. M. ve Grych, J. H. (2007). Emotional expression in the family as a context for children's appraisals of interparental conflict. *Journal of Family Psychology, 21*(2), 248–258.
- Garner, P. W., Dansmore, J. C. ve Southam-Gerrow, M. (2007). Mother-child conversations about emotions: Linkages to child aggression and prosocial behavior. *Social Development, 17*(2), 259–277.
- Garside, R. ve Klimes-Dougan, B. (2002). Socialization of discrete negative emotions: Gender differences and links with psychological distress. *Sex Roles, 47*, 115–128.
- Gordon, T. (2008). *Parent effectiveness training: The proven program for raising responsible children*. Random House LLC.
- Gortmaker, S. L., Walker, D. K., Weitzman, M. ve Sobol, A. M. (1990). Chronic conditions, socioeconomic risks, and behavioral problems in children and adolescents. *Pediatrics, 85*(3), 267–276.
- Gottman, J. M., Katz, L. F. ve Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology, 10*, 243–268.
- Güven, E. ve Erden, G. (2013). Duygu sosyalleştirme bağlamında bir derleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 20*(2), 119–130.
- Grych, J. H. (2005). Interparental conflict as a risk factor in child maladjustment: Implications for the development of preventing programs. *Family Court Review, 43*(1), 97–108.
- Grych, J. H. ve Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin, 108*, 267–290.
- Grych, J. H., Fincham, F. D. , Jouriles, E. N. ve McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive-contextual framework. *Child Development, 71*(6), 1648–1661.
- Grych, J. H., Seid, M. ve Fincam, F. D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The children's perception of interparental conflict scale. *Child Development, 63*, 558–572.

- Halberstadt, A. G. (1991). Socialization of expressiveness: Family influences in particular and a model in general. R. S. Feldman ve S. Rime (Ed.), *Fundamentals of Emotional Expressiveness*. Cambridge, B.K: Cambridge Üniversitesi.
- Harnish, J. D., Dodge, K. A. ve Valente, E. (1995). Mother-child interaction quality as a partial mediator of the roles of maternal depressive symptomatology and socioeconomic status in the development of child behavior problems. conduct problems prevention research group. *Child Development*, 66(3), 739–753.
- Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., Prior, M. R. ve Kehoe, C. (2010). Tuning in to Kids: improving emotion socialization practices in parents of preschool children findings from a community trial. *The Journal of Psychology and Psychiatry*, 51(12), 1342–1350.
- Hoff, E., Laursen, B. ve Tardif, T. (2002). Socioeconomic status and parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting Volume 2: Biology and ecology of parenting* (pp. 231–252). Erlbaum.
- Hunter, E. C., Katz, F. L., Shortt, J. W., Davies, B., Leve, C., Allen, N. B. ve Sheeber, L. B. (2011). How do I feel about feelings? Emotion socialization in families of depressed and healthy adolescents. *Journal of Youth Adolescence*, 40, 428–441
- Kaner, S., Büyüköztürk, Ş. ve İşeri, E. (2011). Connors anababa dereceleme ölçeği yenilenmiş kısa: Türkiye uyarlama çalışması. *Nöro-Psikiyatri Arşivi Dergisi*, 50, 100–109.
- Kılıç, Ş. (2014). A better understanding of parental emotional socialization behaviors with an illustrative context/Ebeveyn duygu sosyalleştirme davranışlarının açıklayıcı bir bağlam içinde daha iyi anlaşılması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(2), 511–521.
- Klimes-Dougan, B., Brand A. E., Zahn-Waxler C., Usher B., Hastings, P. D., Kendziora, K. ve Gardside, R. B.(2007). Parental emotion socialization in adolescence: Differences in sex, age and problem status. *Social Development*, 16, 326–342.
- Kuzgun, Y. ve Hamamcı, Z. (2007). *Anababa Eğitim Programları* (1.baskı). Maya Akademi Yayınları: İstanbul.
- Leijten, P., Raaijmakers, M. A., de Castro, B. O. ve Matthys, W. (2013). Does socioeconomic status matter? A meta-analysis on parent training effectiveness for disruptive child behavior. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 42(3), 384–392.
- McCoy, K., Davies, R. T. ve Cummings, E. M. (2009). Constructive and destructive marital conflict, emotional security and children's prosocial behavior *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(3), 270–279.
- McElwain, N., Halberstadt, A. ve Volling, B. (2007) Mother and father-reported reactions to children's negative emotions: Relations to young children's emotional understanding and friendship quality. *Child Development*, 78(5), 1407–1425.
- Miller, R. L., Dunsmore, J. C. ve Smith, C. L. (2015). Effortful control and parents' emotion socialization patterns predict children's positive social behavior: A person-centered approach. *Early Education and Development*, 26(2), 167–188.
- Nelson, J. A., O' Brein, M., Blankson, A. N., Calkins, S. D. ve Keane, S. P. (2009). Family stress and parental responses to children's negative emotions: Tests of the Spillover, Crossover and Compensatory Hypotheses. *Journal of Family Psychology*, 23(5), 671– 679.
- Oh, K. J., Lee, S. ve Park, S. H. (2011). The effects of marital conflict on Korean children's appraisal of conflict and psychological adjustment. *Journal of Child and Family Study*, 20, 444–451.
- Özbaran, B. ve Aydın, C. (2007). Davranım Bozukluğu. A. Aysev ve Y. I. Taner, (Ed), *Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları* içinde (421–432). İstanbul: Hekimler Birliği.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2008). *Ruh sağlığı ve bozuklukları-II* (11.bsk). Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Peksaygılı, M. ve Güre, A. (2008). Eşler arasındaki çatışma ile erken ergenlik dönemindeki çocukların uyum davranışları: Algılanan çatışmanın aracı ve düzenleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 43–58.
- Profeta, Y. (2003). The relationship between child's behavior problems and his/her perception of interparental conflict. II. National Congress of Family and Marital Therapies.15 Aralık2012)http://www.aetd.org.tr/web_1322_2/entitalfocus.aspx?primary_id=1325vetype=893vetarget=productialtrpvedetail=triplevesp_table=vesp_primary=vesp_table_extra=veopenfrom=sortial
- Sakız, E. (2011). *Evlilik çatışması ve çocuk uyum problemleri arasındaki ilişkide duygusal güvenliğin ve anne kabul-red algısının aracı etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sanders, M. R. (1999). Triple P-Positive Parenting Program: Towards an empirically validated multilevel parenting and family support strategy for the prevention of behavior and emotional problems in children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2(2), 71–90.

- Savi, F. (2008). *12-15 yaş arası ilköğretim öğrencilerinin davranış sorunları ile aile işlevleri ve ana baba kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Seçer, Z. ve Karabulut, N. (2016). Anne-babaların duygusal sosyalleştirme davranışları ile okul öncesi çocukların sosyal becerilerinin analizi. *Eğitim ve Bilim*, 41(185), 147–165.
- Shaffer, A., Suveg, C., Thomassin, K. ve Bradbury, B. B. (2012). Emotion socialization in the context of family risks: Links to child emotion regulation. *Journal of Child and Family Studies*, 21(6), 917–924.
- Shelton, K. H. ve Harold, G. T. (2007). Marital conflict and children's adjustment: The mediating and moderating role of children's coping strategies. *Social Development*, 16(3), 497–512.
- Shelton, K. H. ve Harold, G. T. (2008). Interparental conflict, negative parenting, and children's adjustment: bridging links between parents' depression and children's psychological distress. *Journal of Family Psychology*, 22(5), 712–724.
- Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D. ve Dornbusch, S. M. (1991). Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. *Journal of Research of Adolescence*, 1(1), 19–36.
- Tahiroğlu, A. Y., Bahalı, K., Avcı, A., Seydaoğlu, G. ve Uzel, M. (2009). Ailedeki disiplin yöntemleri, demografik özellikler ve çocuklardaki davranış sorunları arasındaki ilişki. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(2), 67–82.
- Tazeoğlu, S. (2011). *Çocukların benlik algıları, davranış sorunları ve ana-babaların kullandıkları disiplin yöntemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Terzi, E. E. (2009). *Anasınıfına devam eden çocuklarda görülen davranış sorunlarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2013). Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (+15) 2013- Türkiye. (29.08.2014 tarihinde http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2013&p_dil=1&desformat=html adresinden alınmıştır.)
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2013). Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (+15) 2013- Hatay/İskenderun. (29.08.2014 tarihinde http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_belkoy_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_kod=2&p_il1=31&p_ilcel=1413&p_xkod=egitim_kod2&p_yas=15&p_yil=2013&p_dil=1&desformat=html adresinden alınmıştır.)
- Ulu, P. İ. ve Fışiloğlu, H. (2004). Çocukların evlilik çatışmasını algılaması ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(7), 61–75.
- Warren, K. ve Stifter, C. (2007). Maternal emotion-related socialization and preschoolers' developing emotion self-awareness. *Social Development*, 17(2), 239–258.
- Webster-Stratton, C., Hollinsworth, T. ve Kolpacoff, M. (1989). The long-term effectiveness and clinical significance of three cost-effective training programs for families with conduct-problem children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57(4), 550–553.
- Wong, B., McElvain, N. L. ve Halberstadt A. G. (2009). Parent, family, and child characteristics: Associations with mother- and father-reported emotion socialization practices. *Child Development*, 23(4), 452–463.
- Yağmurlu, B. ve Altan, Ö. (2010). Maternal socialization and child temperament as predictors of emotion regulation in Turkish preschoolers. *Infant and Child Development*, 19, 275–296.
- Yağmurlu, B., Yavuz, M. ve Altan, Ö. (2012). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. *Journal of Child and Family Studies*. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10826-012-9597-x?LI=true>
- Yap, M. B. H., Schwartz, O. S., Byrne, M. L., Simmons, J. G. ve Allen, N. B. (2010). Maternal positive and negative interaction behaviors and early adolescents' depressive symptoms: Adolescent emotion regulation as a mediator. *Journal of Research on Adolescence*, 20(4), 1014–104.
- Zeman, J., Dallaire, D. ve Borowski, S. (2015). Socialization in the context of risk and psychopathology: Maternal emotion socialization in children of incarcerated mothers. *Social Development*. (10.10.2015 tarihinde <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/sode.12117/epdf> adresinden alınmıştır)